

RYSZARD W. GRYGLEWSKI¹

Profesor doktor habilitowany Henryk Gaertner (1922-2020)

Professor Henryk Gaertner (1922-2020)

¹Katedra Historii Medycyny, Uniwersytet Jagielloński, Collegium Medicum

ABSTRAKT

Tekst biograficzny ukazujący sylwetkę, karierę zawodową, wkład w naukę polską oraz pasje i zainteresowania Henryka Gaertnera – internisty, profesora Akademii Medycznej w Krakowie i Collegium Medicum w Krakowie, jednego z twórców Kliniki Chorób Wewnętrznych i Medycyny Wsi, zasłużonego w propagowaniu w Polsce myśli Alberta Schweitzera, etyka i filozofa, a także historyka medycyny, autora m.in. licznych opracowań dotyczących dziejów krakowskiego szpitala Bonifratrów.

Słowa kluczowe: etyka lekarska, historia medycyny, filozofia medycyny

Henryk Gaertner przyszedł na świat 23 marca 1922 r. w Lublinie. Jego ojciec, Henryk Karol Gaertner, był wszechstronnie wykształcony: studiował filologię polską i klasyczną, a także psychologię na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie też uzyskał habilitację. Wpierw związany z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim jako profesor nadzwyczajny, a następnie z Uniwersytetem Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie stanął na czele Katedry Języka Polskiego. Pozostał w ludzkiej pamięci jako wybitny znawca literatury staropolskiej i niewątpliwy autorytet w zakresie badań nad rozwojem polszczyzny w XVI stuleciu. Matka, Anna Natalia z domu Bachleđa Curuś, wywodząca się z jednego z najstarszych rodów

ABSTRACT

A biographical text presenting the figure, professional career, contribution to Polish science and passions and interests of Henryk Gaertner. He was an internist, professor at the Medical Academy in Krakow and Collegium Medicum in Krakow, one of the founders of the Clinic of Internal Medicine and Rural Medicine, distinguished in promoting the ideas of Albert Schweitzer in Poland, ethicist and philosopher as well as historian of medicine and author of numerous studies on the history of the Hospital of Bonifraters in Krakow.

Keywords: medical ethics, history of medicine, philosophy of medicine

Podhala, ukończyła studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Dzieciństwo Henryk spędził we Lwowie, gdzie też rozpoczął naukę szkolną. W 1935 r., po śmierci ojca, rodzina przeniosła się do Krakowa. Tu w czerwcu 1939 r. przyszło Henrykowi składać egzamin maturalny w VIII Gimnazjum im. A. Witkowskiego. Wówczas zdecydował się związać swoje losy z medycyną i zapisał się na pierwszy rok studiów na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wybuch II wojny światowej pokrzyżował te plany.

W początkowym okresie niemieckiej okupacji Henryk Gaertner wyjechał do Zakopanego, gdzie korzy-

stając z pomocy rodziny matki, mógł pracować jako sprzedawca, księgowy i portier w Hotelu Europejskim przy ul. Kościuszki. W 1942 r. został aresztowany przez Gestapo. Dzięki osobistej interwencji lwowskiego biologa i bakteriologa prof. Rudolfa Weigla odzyskał wolność. Zdecydował się na powrót do Krakowa i znalazł zatrudnienie na etacie laboranta i karmiciela wszy w wówczas zorganizowanym przez Niemców Instytucie Badań Wirusów i Tyfusu Plamistego (Institut für Virus und Fleckfieberforschung Oberkommando der Wehrmacht), zlokalizowanym przy ul. Czystej. Jednocześnie podjął studia medyczne w ramach zajęć na tajnym Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dzięki temu mógł zaliczyć część przedmiotów, co pozwoliło mu już w powojennej rzeczywistości, w 1948 r., uzyskać absolutorium. Trzy lata później, w czerwcu 1951 r., otrzymał dyplom lekarza, natomiast w listopadzie tego samego roku uzyskał tytuł doktora medycyny nadany mu przez Radę Wydziału Akademii Medycznej w Krakowie. Zainteresowany żywo hematologią mógł podjąć pracę na stanowisku asystenta w klinice kierowanej przez prof. Juliana Aleksandrowicza, by już w 1954 r. uzyskać specjalizację drugiego stopnia z chorób wewnętrznych.

Lata 50. to czas intensywnej pracy klinicznej, licznych szkoleń, udziałów w sympozjach. Henryk Gaertner miał również możliwość odbycia staży naukowych w Czechosłowacji, we Francji, w Niemczech i na Węgrzech. Dwukrotnie przyznano mu stypendium Fundacji Rockefellera, dzięki czemu kształcił się w ramach studiów podyplomowych na Uniwersytecie w Milwaukee. Wiedza i umiejętności, jakie wówczas zebrał, zaowocowały rozprawą habilitacyjną w zakresie chorób wewnętrznych, którą przyjęto i wysoko oceniono w 1962 r. Wówczas też Henryk uzyskał etat adiunkta, a w 1968 r. – etat docenta.

W 1971 r. Henryk Gaertner opuścił Klinikę Hematologii. Związał się wówczas z Oddziałem Chorób Wewnętrznych Szpitala OO. Bonifratrów, który później dał początek uniwersyteckiej Katedrze i Klinice Chorób Wewnętrznych i Medycyny Wsi. Powstała na początku lat 80. placówka zlokalizowana była w Szpitalu im. Józefa Dietla w Krakowie; stała się miejscem, gdzie po raz pierwszy na taką skalę badano stan zdrowia i czynniki mu zagrażające na populacjach ludności wiejskiej, wysuwając liczne postulaty, zwłaszcza gdy chodziło o profilaktykę prozdrowotną i stałą opiekę lekarską. W 1975 r. Henryk Gaertner otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego. Siedem lat później uzyskał stopień specjalizacyjny z hematologii. Uzyczajnienie profesury nastąpiło w 1987 r., a w 1994 r. Henryk Gaertner osiągnął wiek emerytalny.

W jego dorobku znajdują się liczne monografie i podręczniki medyczne – głównie z zakresu chorób

wewnętrznych oraz hematologii – których był autorem lub współautorem. Był członkiem licznych krajowych i zagranicznych towarzystw naukowych, w tym m.in.: Towarzystwa Internistów Polskich, Polskiego Towarzystwa Edukacji Psychosomatycznej, Stowarzyszenia Lekarzy Homeopatów oraz Polskiego Towarzystwa Psychosomatycznego, a także członkiem honorowym Polskiej Akademii Medycyny i Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego. Członkostwo przyznały mu Haute Académie Internationale de Lutèce, Académie Européenne des Arts i Club des Intellectuels Français. Henryk Gaertner był również założycielem i przewodniczącym Komisji Historii i Filozofii Medycyny oraz członkiem Komisji Historii Nauk PAU. Pełnił funkcję członka zarządu, prezesa i wiceprezesa Stowarzyszenia Absolwentów Wydziałów Medycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego (SAWM) i był honorowym członkiem Zakonu Bonifratrów.

Warto nadmienić, że Gaertner wchodził w skład komitetów redakcyjnych różnych czasopism, m.in. „Przeglądu Lekarskiego”, „Folia Haematologica”, „Folia Medica Cracoviensia”, „Szpitalnictwa Polskiego”, „Sztuki Leczenia”, „Galicyjskiej Gazety Lekarskiej”, a także „Das Arztliche Laboratorium”, „Hamdard Medicus”.

Oprócz medycyny pasją prof. Gaertnera była muzyka, której poświęcał dużo uwagi od wczesnej młodości. Nie było zatem dziełem przypadku, że 1949 r. podjął studia w zakresie muzykologii, co można uznać za swobodną kontynuację zaczętych jeszcze przed wybuchem wojny prywatnych lekcji gry na fortepianie, na które uczęszczał przez blisko 12 lat. Warto w tym miejscu odnotować, że był jednym z pionierów muzykoterapii.

Jak już wcześniej zaznaczono, w dziedzinie nauk medycznych, i to już w okresie studiów, najbardziej pociągała go problematyka chorób wewnętrznych, w tym szczególnie hematologii. Jednym z wiodących wówczas w jego pracach tematów badawczych był wpływ erytrocytów na mechanizm krzepnięcia krwi. Tej kwestii poświęcił cykl artykułów, publikując wyniki własnych obserwacji klinicznych i eksperymentalnych, w tym także z wykorzystaniem hemolizatów krwinek czerwonych. Wśród nich za najbardziej reprezentatywne dla tego kierunku zainteresowań naukowych Henryka Gaertnera można wskazać m.in.: *Udział erytrocytów w krzepnięciu krwi. Wpływ różnopochoodnych hemolizatów na zużycie protrombiny* („Acta Physiologica Polonica” 1962), *Own Investigations on the Hemostatic Influence of Erythrocytes* („Wisconsin Medical Journal” 1967), *Rola krwinek czerwonych w krzepnięciu krwi w świetle badań* („Przegląd Lekarski” 1969), *The Role of Erythrocytes in Blood Clotting in the Light of Own Investigations* („Bulletin of Polish medical science and history” 1970).

Poznawczo znaczące były również prowadzone wspólnie z francuskim hematologiem Jacques'em Cae-

nem badania nad zjawiskiem synergii czynnościowej pomiędzy czynnikiem krzepliwym erytrocytów (erytroplastyną) a jadami węży dwóch gatunków zmijowatych. Warto też odnotować artykuł jego autorstwa: *Psychique et coagulation sanguine* („Nuclear Hematology” 1962), w którym wskazywano na rolę czynników i uwarunkowań psychicznych mogących mieć wpływ na charakter procesów krzepliwości krwi.

Z powyższym obszarem poszukiwań badawczych łączyły się i przenikały wzajemnie prace poświęcone fizjologicznym i biochemicznym właściwościom trombiny, czyli enzymu osocza krwi, i antytrombiny, czyli białka będącego inhibitorem trombiny. Szczególną uwagę poświęcano mechanizmom ich aktywacji i dezaktywacji. We współpracy z Instytutem Hematologii w Paryżu badano m.in. właściwości antytrombinowe płynu mózgowordzeniowego, inaktywację wewnątrz-pochodnej trombiny czy – we współpracy z ośrodkiem w Stuttgarcie – zachowanie się trombiny w różnych płynach ustrojowych. Jedną z prac poświęconą mechanizmowi inaktywacji trombiny w ludzkim moczu – *Inactivation of Thrombin by Normal Human Urine* Henryk Gaertner opublikował w prestiżowym czasopiśmie „Nature” w 1963 r.

Z początkiem lat 70. Gaertner kontynuował badania kliniczne i eksperymentalne wiążące się z mechanizmami krzepnięcia krwi; zajmował się m.in. wpływem zachodzących w nich zmian na homeostazę organizmu oraz wpływem przewlekłej niewydolności krążeniowej na procesy krzepnięcia.

W latach 80. rozwijał wraz z zespołem Kliniki Chorób Wewnętrznych i Medycyny Wsi kompleksowe programy badawcze obejmujące mieszkańców terenów wiejskich, uwzględniające m.in. analizy nawyków żywieniowych i problematykę socjologiczną w ocenie ich kondycji zdrowotnej, a także praktyczny wymiar opieki lekarskiej nad nią sprawowanej. Do prac przynależnych do tego kierunku zaliczyć można chociażby analizę rutynowego badania internistycznego obejmującego część podmiotową i przedmiotową na terenie wiejskiego ośrodka zdrowia dotyczącej grupy 250 mężczyzn i kobiet – *Wyniki internistycznych badań mieszkańców z rejonu wiejskiego ośrodka zdrowia we Wielkiej Wsi-Białym Kościele* („Przegląd Lekarski” 1989).

Henryk Gaertner był człowiekiem wielu zainteresowań, które się zbiegały i ściśle łączyły z wybranym przezeń zawodem – medycyną. Wśród nich bez wątpienia były obecne rozważania o naturze i powinnościach stanu lekarskiego, jego historii i teraźniejszości, ze szczególnym uwzględnieniem problemów etycznych i uwarunkowań kulturowych oraz cywilizacyjnych. Gaertner hołdował przekonaniu, że na medycynę należy patrzeć holistycznie – jak na część dziedzictwa człowieka, nie zaniedbując ani nie wykluczając humanistycz-

nego spojrzenia i oceny postępowania lekarskiego. Nie dziwi zatem, że tak wiele uwagi, myśli i pracy poświęcił poglądom Alberta Schweitzera, które jak sam wspominał, odegrały w jego życiu kluczową rolę.

Wszystko zaczęło się jeszcze we Lwowie, kiedy kilkunastoletni Henryk otrzymał w prezencie od ojca książkę autorstwa Schweitzera *Wśród czarnych na równiku*, której lektura wywarła na chłopcu ogromne wrażenie. Temu wrażeniu pozostanie już wierny do końca życia, będąc jednym z najwytrwalszych propagatorów myśli schweitzerowskiej w Polsce, poświęcając jego osobie liczne artykuły i opracowania o charakterze monograficznym z wydaną po raz pierwszy w 1978 r. książką *Albert Schweitzer. Życie, myśl i dzieło* na czele. Wyrazem przekonania Gaertnera o stałej wartości dzieła laureata pokojowej Nagrody Nobla było założenie w 1985 r. Polskiego Towarzystwa Schweitzerowskiego, pod którego patronatem zorganizował w Krakowie dwa międzynarodowe sympozja. Był także współzałożycielem, członkiem honorowym i honorowym prezesem Polskiego Towarzystwa im. Alberta Schweitzera w Poznaniu. Szczególnie bliska była mu schweitzerowska idea „Czci dla życia” pozwalająca szerzej spojrzeć na problemy etyczne, w tym te bliskie każdemu lekarzowi. Tu też należy szukać źródeł fascynacji medycyną psychosomatyczną i ekologią. Tej problematyce Profesor poświęcił osobny tekst *Albert Schweitzer i jego zasada „Czci dla życia” a współczesna ekologia* („Przegląd Lekarski” 1990).

W późniejszych latach Henryk Gaertner brał czynny udział w przygotowywaniu sympozjów naukowych w zakresie somatoterapii i medycyny psychosomatycznej w Krakowie. Zbierane w ciągu lat doświadczenie znalazło wyraz w licznych publikacjach naukowych i popularnonaukowych, w których odwoływano się do problemu wzajemnych relacji pomiędzy lekarzem a pacjentem, znaczenia empatii, jak również udziału nauki i sztuki w kształtowaniu się współczesnej medycyny.

Niewątpliwie tak szerokie spojrzenie na medycynę było bliskie prof. Julianowi Aleksandrowiczowi, u którego Henryk Gaertner rozpoczął swoją karierę lekarską. Nie może zatem dziwić, że wieloletni pobyt w III Klinice Chorób Wewnętrznych AM w Krakowie miał na niego znaczący wpływ i otworzył przed nim szereg nowych perspektyw badawczych. Gaertner dawał temu niejednokrotnie wyraz na łamach czasopisma „Sztuka Leczenia”, z którym był przez wiele lat związany – m.in. wchodził w skład jego Rady Programowej, a także był jego stałym recenzentem i autorem artykułów.

W dorobku Gaertnera nie sposób pominąć prac świadczących o stałych zainteresowaniach tradycją i historią medycyny, co niewątpliwie wpływało z zarysowanego powyżej holistycznego i humanistycznego

spojrzenia na nauki przyrodnicze w ogóle, a na medycynę w szczególności.

Henryk Gaertner był autorytetem w zakresie badań nad historią krakowskiego szpitala Bonifratrów, którego dziejom dedykował szereg tekstów i opracowań. To dzięki Gaertnerowi przywołane zostały ludzkiej pamięci postaci prymariuszy i ordynatorów, pracujących w tym szpitalu lekarzy i pielęgniarek. Opublikowany na łamach czasopisma „Nasza Przeszłość” w 1979 r. tekst *Ordynatorzy oddziału chirurgicznego Krakowskiego Szpitala Braci Miłosiernych (obecnie im. Edmunda Biernackiego)* pozostaje cennym źródłem informacji również dla współczesnego historyka medycyny. Swoją wartość zachowuje monografia poświęcona Kamilowi hr. Ferrary założycielowi szpitala – *Brat Gabriel (Kamil hrabia Ferrary)*, która doczekała się dwóch wydań. W 1997 r. ukazała się książka autorstwa Henryka Gaertnera *Medyczna i charytatywna działalność krakowskiego szpitala-konwentu Braci Miłosierdzia (oo. Bonifratrów)*, będąca *de facto* najpełniejszym, monograficznym opracowaniem historii tego na stałe wpisanego w historię Krakowa szpitala.

Należy też odnotować szereg artykułów publikowanych na przełomie lat 80. i 90. na łamach czasopisma „Neurologia i Neurochirurgia Polska”, których celem było przybliżenie historii rozwoju neurologii i psychiatrii w Krakowie. Ujęte w cykl pod wspólnym tytułem *Z przeszłości krakowskiej neurologii* stanowiły w sumie przemyślany i dobrze napisany prospekt przedstawiający dzieje organizacji opieki szpitalnej, kształtowania się neurologii i psychiatrii uniwersyteckiej czy piśmiennictwa lekarskiego poświęconego diagnostyce i terapii schorzeń układu nerwowego wchodzącego w skład dorobku krakowskich lekarzy.

Charakter monograficzny nosi również książka *U źródeł medycyny. Starożytne Indie* wydana w popularnej serii „Nauka dla wszystkich” w 1996 r. Profesor Gaertner przybliżył w niej polskiemu czytelnikowi historię oraz charakter starohinduskiej medycyny, wskazując na szereg słabo rozpoznanych lub wprost nieznanymi osiągnięć nauki i sztuki hinduskiej. Autor podkreślał pierwszeństwo dawnej medycyny Indii, niejednokrotnie stojącej wyżej w wypracowanych na jej gruncie metodach diagnostyki i terapii, w porównaniu z obowiązującymi w kulturach śródziemnomorskich kanonami postępowania lekarskiego. Wskazywał na kluczowe znaczenie wierzeń religijnych i poglądów filozoficznych we właściwej interpretacji dorobku uczonych wzrastających w kręgu starożytnych cywilizacji Indusu, co udokumentował w osobnym rozdziale poświęconym tym właśnie kwestiom. Niosące szereg istotnych informacji są kolejne rozdziały poświęcone m.in. starohinduskiej teorii zdrowia i choroby, jak i praktycznym działaniom lekarskim.

Profesor Gaertner był członkiem i wiceprezesem Towarzystwa Miłośników Medycyny w Krakowie i Polskiego Towarzystwa Historii i Filozofii Medycyny. Od 1998 r. pełnił funkcję redaktora naczelnego „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”. To właśnie za jego kadencji w 1999 r. obchodzono 75-lecie istnienia czasopisma. Z tej okazji na jego łamach ukazał się tekst okolicznościowy autorstwa Profesora przywołujący i podnoszący zasługi poprzedników, a także w zwięzły sposób podkreślający wyzwania, z jakimi przychodzi się mierzyć całemu środowisku historyków medycyny. W roku jubileuszu ukazał się ósmy zeszyt w ramach suplementów „Archiwum” pod całościową redakcją Hanny Bojczuk, będący bibliografią zawartości czasopisma za lata 1924-1998, co było najlepszym świadectwem pracy i dorobku publikujących w nim autorów. W 2001 r. redaktorem naczelnym „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” został Zdzisław Gajda.

Profesor Henryk Gaertner był znany szerokiemu kręgowi odbiorców również dzięki licznym recenzjom artykułów i książek, które ukazywały się obok sprawozdań (również jego autorstwa) w kolejnych zeszytach „Archiwum” czy „Galicyjskiej Gazecie Lekarskiej”, by wymienić tylko te dwa tytuły czasopism, a było ich znacznie więcej. Zazwyczaj zwięzłe, lecz niezmiennie merytoryczne, pozwalały przyszłemu czytelnikowi zorientować się w tematyce oraz sposobie jej ujęcia interesujących go tekstów. Nie sposób też przecenić sprawozdań z sympozjów, zjazdów i działalności towarzystw naukowych. Stanowią one dzisiaj istotne źródło poznania organizacji i kierunków badań naukowych w ostatnich dekadach XX w. i pierwszych dekadach obecnego stulecia.

Podsumowując, można powiedzieć, że prof. Henryk Gaertner swoje powołanie lekarskie widział w szerszym ogólnoludzkim wymiarze. Medycynę postrzegał jako nieustanne przenikanie się nauki i sztuki – jej ostatecznym celem jest zawsze zdrowie i życie chorego. Mając bogate doświadczenie w pracach eksperymentalnych i klinicznych, widział w nich konieczny warunek skutecznej diagnostyki i terapii – konieczny, lecz nie jedyny. Charakter wzajemnych relacji pomiędzy lekarzem a powierzonym jego opiece pacjentem z nieustannym odwoływaniem się do etyki i psychologii, historii i kultury, które ostatecznie kształtowały postawę lekarza i wpływały na postawę chorego, były zdaniem Profesora decydujące w powodzeniu lub jego braku w walce z chorobą. Dawał temu wielokrotnie wyraz podczas wykładów i w publikacjach, rozważając m.in. problem empatii w praktyce lekarskiej. Na łamach renomowanego krakowskiego miesięcznika akademickiego „Alma Mater” w artykule zamieszczonym w 11 numerze z 1999 r., *Lekarz i pacjent – sympatia czy empatia*, podkreślał, że jakkolwiek pojęcia sympatii i empatii niosą

ze sobą pozytywne przesłanie, to jednak ta pierwsza jest determinowana przez zaangażowanie emocjonalne o charakterze afektywnym, ta druga zaś daje większe szanse na uzyskanie bardziej zrationalizowanej i bliżej obiektywizmowi perspektywy. Sympatia, zdaniem Profesora, jest bliższa stanowi współuczestniczenia w cierpieniu, podczas gdy empatia jest „współodczuwającym rozumieniem”. Innymi słowy zarówno postawa sympatii, jak i empatii są nacechowane emocjonalnym zaangażowaniem lekarza, przy czym empatia pozwala mu skupić się nad śledzeniem przyczyn i następstw choroby, w tym zmian zachodzących w psychice pacjenta, co stanowi klucz do postawienia diagnozy i wyznaczenia planu terapii.

Powyższe rozważania dobrze ilustrują podejście Profesora do problemów, z jakimi musi mierzyć się lekarz w swojej codziennej służbie chorym. Henryk Gaertner uważał, że to, co jest przedmiotem analizy teoretycznej, powinno znaleźć swoje odzwierciedlenie w praktyce. Podążał tym samym drogą wytyczoną przez przedstawicieli polskiej szkoły filozofii medycyny, którzy choć nierzadko hołdowali różnym założeniom metodologicznym i epistemologicznym, podkreślali konieczność praktycznego wykorzystania proponowanych przez siebie rozwiązań.

Dokonując wyboru myśli Alberta Schweitzera, które Profesor prezentował czytelnikowi w jednej ze swoich prac poświęconych szwajcarskiemu lekarzowi, na sam koniec przywoływał następujący cytat:

Otwórz szeroko oczy i rozejrzyj się, czy ktoś nie potrzebuje trochę czasu, trochę uwagi. Może jest to człowiek samotny albo zgorzkniały, albo chory, albo niedołączony. Może starzec, a może dziecko. Nie pomiń okazji, gdy możesz coś z siebie ludziom ofiarować jako człowiek¹.

Profesor Henryk Gaertner wielokrotnie dowiódł, że tej dewizie jest wierny. W pamięci wielu pozostał jako lekarz humanista, postrzegający medycynę jako dziedzinę szczególnie bliską człowiekowi w każdym wymiarze jego ludzkiej egzystencji, a zatem wykraczającą daleko poza oczywiste dla niej pole nauk przyrodniczych i klinicznych.

Profesor Henryk Gaertner zmarł 4 lutego 2020 r. w Krakowie i został pochowany w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Rakowickim.

Ożeniony z Ludwiką z domu Kuroś. Miał z nią syna Henryka Ludwika.

PIŚMIENNICTWO:

- Gaertner H.A., Gaertner H.L., *Rodzinne rodowody i wspomnienia*, Wydawnictwo WAM, Kraków (Polska) 2011.
- Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny*, red. Kapuścik J., t. 1, *Ośrodek Przetwarzania Informacji*, Warszawa (Polska) 1999, 424–425.
- Łazowski J., Wywiad z Profesorem Henrykiem Gaertnerem z okazji 90-lecia urodzin. *Sztuka leczenia*, 2012, 1-2, 9–14.
- Redakcja, Prof. dr hab. Henryk Gaertner. Redaktor naczelny Archiwum Historii i Filozofii Medycyny. *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 1997, 60 (4), 469.
- Stelcer B., Henryk Gaertner – kierujący się ideałami nauczyciel medycyny i życia. *Sztuka leczenia*, 2017, 1, 13–19.
- Wasilewski B.W., Stelcer B., Epitafium ku czci prof. dr hab. med. Henryka Andrzeja Gaertnera (13.03.1922-4.02.2020). *Sztuka Leczenia*, 2020, 1, 77–78.
- Wiernikowski A., 95. urodziny Profesora Henryka Andrzeja Gaertnera – moje wspomnienia i refleksje. *Sztuka Leczenia*, 2017, 1, 9–12.

¹ Gaertner H., *Albert Schweitzer*, Nauka dla Wszystkich, 283, PAN oddział Kraków, Kraków (Polska) 1978, 33.